

‘Stop fluoridering, eis zuiver drinkwater’

EDDIE DE PAEPE
EGBERT PELGRIM

In het najaar van 1960 houdt de Nederlandse Maatschappij tot Bevordering der Tandheelkunde een congres in Gooiland over een onderwerp dat niet alleen tandartsen maar ook artsen in hoge mate interesseert. In juni van dat jaar heeft de Gezondheidsraad (onderdeel van het ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid) namelijk een rapport uitgebracht: *Cariëspreventie met fluoride*. Deze uit de Verenigde Staten overgewaaiden nieuwigheid op het gebied van preventieve geneeskunde is hét onderwerp van het congres.

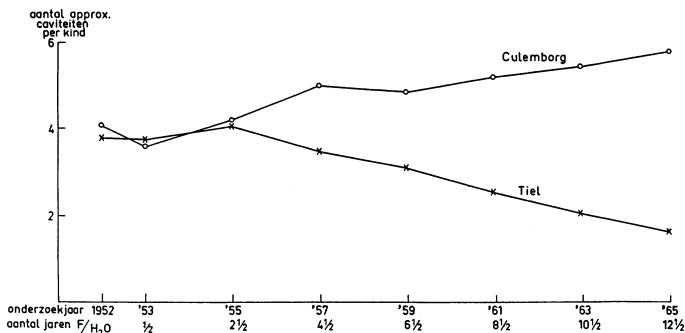
In 1945 is men in de VS begonnen met proeven om het drinkwater te fluorideren. Al snel wordt duidelijk dat de theorie dat het toevoegen van enkele milligrammen fluor per liter drinkwater, tandbederf bij de bevolking tegenging, inderdaad klopte. In Nederland, waar cariës in die tijd wordt beschouwd als ‘volksziekte nummer 1’, wordt in 1953 met een proef op dat gebied gestart. Ter vergelijking wordt het drinkwater in Tiel gefluorideerd en in Culemborg (een stad met vergelijkbare bevolkingsopbouw en omvang) niet.

Het rapport van de Gezondheidsraad in 1960 is een tussentijdse rapportage van de proef in Tiel, die op dat moment nog doorloopt. De hoofdpunten:

- toevoeging van 1 à 1,2 mg fluor per liter drinkwater geeft een belangrijke daling van het aantal cariësgevallen.
- in deze concentratie is er geen gevaar voor de volksgezondheid.
- de kosten zijn gering ten opzichte van de kosten voor tandheelkundige behandeling (die voor Nederland werden geschat op 50 tot 100 miljoen gulden per jaar, met nog eens 15 miljoen voor verloren arbeidsuren).
- bij invoering van fluoridering is nauw overleg nodig met de verantwoordelijke instanties.
- er moeten voldoende waarborgen komen voor een nauwkeurige dosering van het fluorzout.

Tevredenheid alom, dus: voor een paar dubbeltjes per jaar iedereen een gaaf gebit.

In de VS zijn in 1960 al 1900 gemeenten met in totaal 36 miljoen inwoners gefluorideerd. Ook in Zweden, Zwitserland en Duitsland is al een aantal steden gefluorideerd. In de VS is het echter niet bepaald vlot van stapel gelopen; er is op een bepaald moment zelfs een Nationaal Comité tegen fluoridering en steden als New York en Los Angeles weigeren botweg. Door voorstanders van fluoridering in ons land wordt dit overigens afgedaan als typisch Amerikaanse toestanden.

Inderdaad vermindert fluor het aantal gaatjes, zoals deze grafiek voor Tiel (in vergelijking met Culemborg) voor 11- tot en met 15-jarige kinderen aantoont. Uit: O. Backer Dirks, 'Waterfluoridering', in: H₂O, jrg 1 (1968) nr. 13.

Fluor in Hilversum

Terug naar het congres in Hilversum, in het najaar van 1960. Uiteraard zijn ook de plaatselijke wethouder en diverse gemeenteraadsleden in Gooiland aanwezig. Het College van B en W moet wel bijzonder gecharmeerd zijn geweest van de mogelijkheden die de fluor biedt, want vrijwel direct winnen zij advies in bij de GG en GD. Per ommegaande meldt directeur Van Rooy dat hij er vlak vóór is. Daarop neemt b en w contact op met de Utrechtse Waterleiding Maatschappij (UWM, later WMN, nu Hydron), die al een jarenlange ervaring heeft met fluoridering door de proef in Tiel. De UWM zegt loyale medewerking toe en verklaart zich bereid het College te allen tijde van de benodigde informatie te zullen voorzien.

Tijdens de raadsvergadering van april 1961 brengt raadslid dr. J. Jansma (mondarts) de fluoridering ter sprake. Hij stelt terughoudendheid voor, omdat veel effecten nog niet bekend zijn en het onderzoek nog loopt. Bovendien heeft hij zijn twijfels over de werkzaamheid van de stof en acht hij fluor slechts één van de vele factoren die werkzaam zijn bij de verschrikkelijke volksziekte die cariës heet. Over de ethische en godsdienstige bezwaren (blijkbaar zijn die er dan al) wil Jansma liever zwijgen.

Het raadslid mevrouw M. Vuyk, secretaris van de plaatselijke afdeling van de PSP en echtgenote van Wout Vuyk (een bekende linkse boekhandelaar in de Leeuwenstraat), maant ook tot uiterste terughoudendheid. Haar huisarts heeft haar desgevraagd verklaard dat hij erg tegen fluoridering is, omdat dan het fluorevenwicht bij mensen met een gezond gebit juist verstoord raakt, waardoor zij een slecht gebit krijgen.

Het raadslid mevrouw Van Maanen verklaart zich echter een hevig voorstandster van fluoridering. Het liefst ziet ze het direct ingevoerd. Zij constateert dat van de 65 scholen in Hilversum er 29 niet aan de schooltandverzorging deelnemen, waaronder 25 bijzondere, christelijke scholen. Verkeerde voeding en het toenemende snoepen doet het tandbederf onder de schooljeugd nog verder toenemen. Een vooraanstaand tandheelkundige in de VS heeft verklaard dat fluoridering het tandbederf met 60 tot 65% doet verminderen, en de voorlopige resultaten in Tiel wijzen erop dat een dergelijk percentage ook in ons land haalbaar moet zijn. Het staat volgens haar bovendien vast dat fluor als volkomen onschadelijk voor de gezondheid kan worden beschouwd, dus ze dringt er bij het college op aan de fluoridering met spoed aan te vatten.

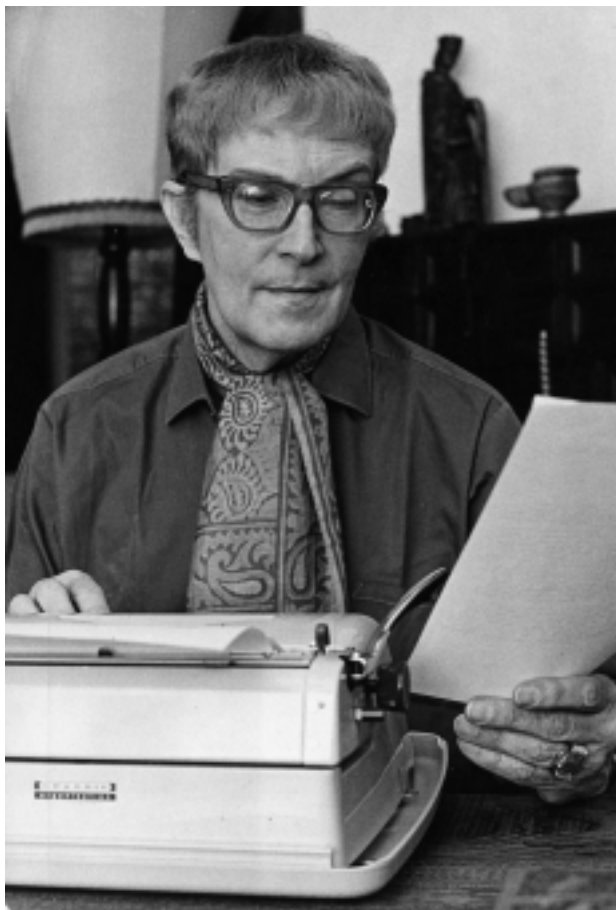
Daarop ontspint zich een debat, waarbij onder andere de vergelijking wordt ge-

Later in de jaren '60 zouden tegenstanders van plannen om in Ierland fluoridering nationaal in te voeren, voor de rechter gelijk krijgen toen die bepaalde, dat dergelijke plannen indruisten tegen de Ierse grondwet. De Zweedse grondwet echter bleek weer niets tegen fluor te hebben.

maakt met het toevoegen van jodium aan het keukenzout. De betrokken wethouder, de heer Lens, maakt er echter een einde aan door te stellen dat de discussie wat prematuur is, omdat de besprekingen met de UWM nog in een zeer pril stadium zijn. Het kan nog wel enige jaren duren voordat de fluoridering in Hilversum ingevoerd kan worden. Uiteraard zal de raad tegen die tijd nog om toestemming gevraagd worden.

De eerste tegenstanders

In het oktobernummer 1961 van het blad *Het Ziekenfonds* verschijnt een artikel over de stand van zaken bij de fluoridering. Daarin wordt ook melding gemaakt van tegenstanders. Zo blijken Provinciale Staten van Friesland met algemene stemmen tegen fluoridering. Op Goeree-Overflakkee zijn de fluorplannen echter al in een vergevorderd stadium. Tegenstanders spreken van 'vrijheidsberoving', omdat er in de gefluorideerde gebieden geen water zonder fluor meer te krijgen is, en inname dus verplicht. Onder tegenstanders circuleren bovendien verhalen dat fluor helemaal niet zo onschadelijk is. Zo zou het kunnen leiden tot nierziekten. Uiteraard is het blad *Het Ziekenfonds* er wél voor te porren: fluoridering scheelt de ziekenfondsen veel tandartskosten.

Olaf de Landell, voorzitter van het Hilversumse anti-fluorcomité, woonde aan de Javalaan. De Landell (pseudoniem van J.B. Wemmerslager van Sparwoude) was populair als schrijver van romans als 'De Porseleinboom' (trilogie) en 'Ave Eva'.

In de begrotingsvergadering van april 1961 maakte raadslid Cramer een vergelijking met de toevoeging van jodium aan zout. Zo denkt men eigenlijk in het geheel niet meer aan het zout, dat tegenwoordig is gejodeerd. Niemand verzet zich ertegen, dat hij iets naar binnen krijgt wat hij mogelijk niet zou willen. Hij is ervan overtuigd dat men in Nederland bij dit soort dingen niet over één nacht ijs gaat.

Raadslid Jansma, in het dagelijks leven 'mondarts', reageert. Het is mij niet bekend dat al het zout jodium bevat en ik geloof dat ook niet; er is apart "jozo"-zout.

Mevrouw Straalman-Kremer, wethouder, mengt zich in de discussie: In het zout in het brood zit ook jodium.

Burgemeester Boot: Ik geloof toch niet dat het voor het betoog van de heer Jansma een bezwaar is dat er in het keukenzout eventueel jodium zit.

Jansma: Inderdaad niet, meneer de voorzitter, maar het jodiumhoudend zout is voor de heer Cramer aanleiding om fluoridering van het drinkwater te accepteren. Ik ben van mening dat rustig moet worden afgewacht hoe de proeven [in Culemborg en Tiel, red.] zich verder ontwikkelen. Dan is men al gauw weer een paar jaar verder en kan men verder nagaan hoe het met de cariës bij de kinderen staat.

Mevrouw Rijnsburger-Gieskens, die aan de Reestraat 5 woonde, was de onvermoeibare en strijdbare secretaresse van het anti-fluorcomité.

In december 1961 besluit de Tweede Kamer dat fluoridering een zaak van lokale besturen is. Die lokale overheid moet eerst bij het ministerie ontheffing aanvragen, anders moet eerst de wet aangepast worden. Volgens de vigerende Waterleidingwet van 1957 mag er namelijk niets aan het drinkwater worden toegevoegd!

In Hilversum heeft de UWM inmiddels een offerte uitgebracht voor fluoridering. De installatie gaat f70.000 kosten, wat de UWM voor haar rekening zou nemen. De jaarlijkse kosten komen op f30.000 (afschrijving plus exploitatie), zijnde drie dubbeltjes per inwoner of f1,20 per aansluiting. De UWM wil deze kosten verhalen op de gebruikers, tenzij de gemeente met een subsidie over de brug komt. Eind december 1961 gaat het College en half januari 1962 de raadscommissie sociale zaken hiermee akkoord. Daarna gebeurt er het hele jaar 1962 niets meer.

Opnieuw mevrouw Vuyk

In februari 1963 stuurt mevrouw Vuyk een protestbrief naar de gemeenteraad. Ook landelijk komen de protesten op gang en mevrouw Vuyk slaat de angst met betrekking tot de invoering van fluor om het hart. Zij meldt dat van medische kant wordt gewezen op grote gevaren. Bovendien is tandbederf vooral het gevolg van snoeplust, waartegen door het ouderlijk gezag te weinig wordt opgetreden. Daarnaast brengt zij het principiële punt naar voren dat je in Nederland op medische, godsdienstige of morele gronden vrijgesteld kan worden van bijvoorbeeld vaccinatie. Fluor daarentegen is blijkbaar voor iedereen verplicht, zelfs als de eigen huisarts ertegen adviseert. En in de VS, bakermat van de fluoridering, blijkt nog maar vijf procent van de steden vóór fluor.

Ook drs. G. Drost uit Leidschendam stuurt een protestbrief. Beide brieven worden door het college doorgestuurd naar de directeur van de GGD om nader commentaar. Deze schrijft in mei terug dat er met het fluor toch echt niets aan de hand is, dat de tegenstanders tendentiekus zijn en gebruik maken van uit hun verband gerukte citaten.

Dat de tegenstanders langzamerhand toch een voet aan de grond krijgen, blijkt uit een advies van oktober 1963 van de Adviescommissie voor de waterleiding te Hilversum (waarin de gemeente en de UWM zitten) om de kosten voor het fluor liefst niet direct door te berekenen aan de gebruikers. Het lijkt er op dat de commissie daarvan te veel protesten verwacht.

In januari 1964 komt de accountantsdienst van de gemeente met een oplossing: de kosten (inmiddels opgelopen tot f36.000 per jaar) kunnen ingehouden worden op de winstuitkering die de gemeente jaarlijks van de UWM krijgt (zo'n f180.000 per jaar als vergoeding voor de concessie). Waarop de raadscommissie

sie financiën een maand later beslist dat ze het bedrag toch liever apart op de begroting vermeld ziet. Daarmee zijn de laatste hobbels weggestreken en kan het voorstel naar de raad, die op 9 april 1964 met 29 stemmen voor en 8 tegen de fluorsubsidie voor het UWM (en daarmee de fluoridering) voor een periode van tien jaar goedkeurt.

Kritische geluiden van zowel buiten als binnen de Raad worden daarbij nagevoel genegeerd. Dr. Jansma (inmiddels geen raadslid meer, maar nog steeds bezorgd) stuurt de raadsleden een brochure over de gevaren van fluor. Wethouder Lens antwoordt op een vraag van het raadslid mevrouw Kreijns dat mensen met principiële bezwaren tegen fluor maar een filter op hun kraan moeten zetten. Dat zo'n filter op dat moment in een praktische vorm nog niet bestaat, vermag maar weinig raadsleden aan het twijfelen te brengen.

Twee weken later verschijnt er in *De Gooi- en Eemlander* zelfs een stukje waarin het gebruik van een filter zeer sterk wordt ontraden. Het is een ingewikkeld filter, dat regelmatig schoongemaakt moet worden. Gebeurt dat niet goed, dan kan het filter het opgenomen fluor weer aan het drinkwater afgeven. Dat leidt in sommige gevallen tot een acht keer zo hoge fluorconcentratie. En dat – zoveel is inmiddels al wel duidelijk – kan in bepaalde gevallen dodelijk zijn. Met andere woorden: het middel is erger dan de kwaal.

En toen werd het stil

Nadat in april 1964 het besluit tot fluoridering in de Raad is genomen, gebeurt er echter niets meer. Het UWM bericht het College in oktober dat de installatie aan het eind van dat jaar gebruiksklaar is, maar in werkelijkheid is dit pas een jaar later, dus eind 1966 het geval. Ook in Baarn, waar in dezelfde tijd als in Hilversum de beslissing tot fluoridering was gevallen, wordt de installatie pas in juli 1967 in gebruik genomen. Waarschijnlijk is dit het gevolg van de hoge technische eisen die inmiddels aan de fluorideringinstallaties worden gesteld. De gemeentebesturen eisen de garantie dat de concentratie niet boven de 1,2 mg per

Mevrouw Rijnsburger en Olaf de Landell (midden) van het anti-fluorcomité bieden op 2 oktober 1968 een petitie met 11.272 handtekeningen aan de gemeente aan. Het een en ander wordt niet in ontvangst genomen door de burgemeester of de verantwoordelijke wethouder, maar door het plaatsvervangend hoofd van de afdeling interne zaken. Duplicaten van de petitie worden aangetekend verstuurd naar onder meer het waterleidingbedrijf en gedeputeerde staten van Noord-Holland.

De deur van de watertoren aan de Jac. Pennweg wordt in juni '68 beplakt met pamfletten, die echter door het waterleidingbedrijf weer snel worden verwijderd.

onacceptabel hoge fluorconcentratie veroorzaakt. Doelmatige en praktische filters voor mensen die op doktersadvies geen fluor mogen gebruiken, zijn nog niet beschikbaar.

Toenemende protesten

In Bussum is er inmiddels een 'Comité tot behoud van zuiver drinkwater', onder de bezielende leiding van J.F. Laimböck. Overal in het land staan actiegroepen op die keer op keer benadrukken dat fluor lang niet ongevaarlijk is en het niet verplicht willen drinken. De geboorte van de milieubeweging is een feit.

Ook in de Hilversumse Raad dringen deze geluiden door en in december 1966 stelt raadslid Garnt Stuiveling voor de fluoridering op te schorten *wegens de grote verdeeldheid der deskundigen*. Dit voorstel wordt verworpen, maar de bezorgdheid van de raad noopt het College wél om opnieuw met de UWM te overleggen hoe er ook ongefluorideerd drinkwater beschikbaar gesteld kan worden. De ingebruikname van de installatie, eind 1966, wordt daardoor uitgesteld.

Op 11 januari 1967 staat in *De Gooi- en Eemlander* dat 'literator' Olaf de Landell aan burgemeester en wethouders vergunning heeft gevraagd om een pomp in zijn tuin aan de Javalaan te mogen slaan. Dit omdat hij bezwaar heeft tegen het gebruik van gefluorideerd water. De Landell verklaart tegenover de krant het krankzinnig te vinden, dat in een vrij land een dergelijk ingrijpende, onmaatschappelijke maatregel wordt toegepast. Een hele gemeenschap tot iets dergelijks dwin-

liter uitkomt. Vanaf 1964 is ook landelijk een anti-fluorbeweging in opkomst en zonder deze veiligheidsgarantie is fluoridering maatschappelijk niet meer acceptabel.

In november 1966 komt de fluoridering in de raad weer ter sprake. Raadsleden spreken nu openlijk twijfels over het nut van fluoridering uit, gezien wat er op dat moment al bekend is over de gevaren. Zo zijn er aanwijzingen dat fluor kan leiden tot de geboorte van een hoger percentage mongooltjes. En jonge kinderen met aangeboren defecten aan het enzymstelsel (die geen moedermelk verdragen en daarom met water aangelengde melkpoeder krijgen) krijgen door de fluor chronische diarree, waaraan ze op den duur overlijden. Bij te vroeg geboren kinderen is er bovendien een verhoogd risico op zuurstofgebrek. Verder blijkt het fluorzout zich af te zetten in de leidingen, welke aanslag bij bepaalde weersomstandigheden los komt, wat een

gen noem ik eenvoudig crazy, aldus de populaire schrijver. Ik voel er weinig voor om me op latere leeftijd onvrijwillig nog fysieke ongemakken op de hals te halen. Hij vindt het absurd dat de gemeenteraad niet op een besluit terug zou kunnen komen. Als men tot betere inzichten geraakt, moet dat mogelijk zijn. De Landell verwacht dat een eigen pomp hem drie- tot zesduizend gulden gaat kosten, maar dat heeft hij er graag voor over.

Niet lang daarna besluit hij, samen met mevrouw J.M. Rijnsburger-Gieskens, een plaatselijk anti-fluorcomité op te richten. Het tweetal wil elke zaterdag voorlichtingsbijeenkomsten gaan houden in café-restaurant De Karseboom aan de Groest.

In februari '67 is het comité een feit, met als leden: dr.

J.R. Jansma (mondarts), A.G. Degenaar (huisarts), J. van Ekeren (tandarts), mr. R. de Boer, O.J. de Landell, O. Klein, L. Masselman en de dames Mitsche, Frankvoort en J.M. Rijnsburger-Gieskens. Laatgenoemde, wonend aan de Reestraat, treedt op als secretaresse. Het comité heeft dan al bijna drieduizend handtekeningen verzameld.

Het anti-fluorcomité treedt medio mei '67 naar buiten met een oproep aan de gemeenteraad om terug te komen op haar besluit. *Tandbederf is geen besmettelijke ziekte, aldus het comité. En het is in strijd met de democratie om een groot aantal Nederlanders tegen hun wil te dwingen, met fluoride vermengd water te drinken. Zelfs als die fluoride onschadelijk mocht blijken te zijn. Verder is het comité ter ore gekomen dat fluoridering in strijd is met de Waterleidingwet uit 1957.*

En dan zijn er nog de groeiende twijfels op medisch en tandheelkundig gebied. Niet alleen over de onschuldigheid van 1 milligram fluoride per liter water, maar ook over de blijvende gunstige resultaten voor het gebit. Voor zover het comité bekend, heeft nog geen enkele arts ooit de werking op langere termijn onderzocht.

Zelfs als fluoride op de vorming van het gebit in de kinderjaren een gunstige werking heeft, waarom – zo willen de actievoerder van de raadsleden weten – moet een zo giftige stof dan worden toegevoegd aan een voor alle mensen, jong en oud, zieken en gezonden, onmisbaar bestanddeel van hun dagelijkse voeding? Een vrij eenvoudig uit te voeren maatregel, welke riskant noch kostbaar is, zoals bijv. het innemen van tabletten of het aanstippen van de tanden, is in andere landen mogelijk gebleken. Daarom vindt het comité het onbegrijpelijk, dat men in Nederland tot een dergelijke riskante en kostbare onderneming zou willen overgaan, die later misschien weer zou moeten worden gestopt, zoals thans in meer dan tweehonderd gemeenten in de Verenigde Staten reeds het geval is.

Jerrycans

De gemeente maakt daarop bekend dat er een leiding met een kraan wordt aangelegd tot buiten het hek van het WMN-pompstation aan de Larenseweg. Hilversummers kunnen voor een bepaald bedrag per jaar een sleutel krijgen van de

Van 15 mei 1968 tot 14 november 1970 werd er fluor toegevoegd aan het Hilversumse leidingwater.

Wie niets van fluor wil weten, moet in die tijd in Hilversum naar de pomp lopen en vervolgens met emmers en pannetjes in de weer gaan.

disch steekspel tussen arts-raadslid Van Swol en biologe-wethouder J.C. Noordwijk-Van Veen. Van Swol betoogt dat de invloed van fluoride op het gestel van volwassenen nog aan twijfel onderhevig is. Noordwijk stelt dat nergens te lezen is dat fluoride schadelijk zou zijn. Argumenten van tegenstanders doet zij af als spookverhalen.

Discussiepunt is ook de levering van ongefluorideerd drinkwater via de twee kranen bij het waterleidingbedrijf en de RKZ. *Het roept voor mij een beeld van de bezettingsjaren op*, meldt het protestants-christelijke raadslid C.M. van Veen. En dan heb je nog mensen die op voorschrift van de arts geen gefluorideerd water mogen drinken. Die kan je toch moeilijk dwingen dagelijks naar de kraan te lopen? Wethouder G.H. Hoek, die gezondheidszorg in zijn portefeuille heeft, besluit te onderzoeken of bij die Hilversummers 'gewoon' water kan worden thuisbezorgd. Dat betekent opnieuw enkele maanden vertraging in de start van de fluoridering.

De Gooi- en Eemlander gooit in februari '68 olie op het vuur door te citeren uit een kritisch artikel van de Utrechtse mondarts dr. J.J. de Vries in het vakblad *Water*. Koren op de molen van tegenstanders, terwijl voorstanders de krant van paniek zaaien beschuldigen.

Naar de pomp

Op 15 mei 1968 is het dan eindelijk zover. Hoewel wethouder Hoek de resultaten van het door hem beloofde onderzoek nog steeds niet aan de gemeenteraad ter beschikking heeft gesteld, wordt vanaf die dag fluor toegevoegd aan het Hilversumse leidingwater. Tot verontwaardiging van enkele raadsleden, het actiecomité van De Landell en van de afdeling 't Gooi van de Nederlandse Vegetariërs-

kast waarin de kraan zich bevindt. Ze kunnen vervolgens zelf met bussen, jerrycans, emmers, ketels of pannetjes ongefluorideerd drinkwater tappen. Een extra service, uniek in Nederland. De gemeente is nog met de RKZ in onderhandeling om op dezelfde wijze water te verstrekken uit de eigen bron (aan de Rembrandtlaan) van het ziekenhuis. Andere bronnen in de gemeente zijn voor dit doel ongeschikt.

Tijdens de raadsvergadering van november 1967 bekijken de raadsleden eerst twee films – de een vóór en de ander tegen fluoridering. Na een drie uur durend debat verwerpt de raad, met 21 tegen 18 stemmen, een VVD-voorstel om het op 9 april 1964 genomen besluit alsnog op te schorten. VVD, PSP en BP stemmen vóór, PvdA tegen. De KVP en de protestants-christelijke groepering stemmen verdeeld.

Hoogtepunt in dit debat is het biologisch-me-

bond, die zich bij de tegenstanders heeft geschaard.

De eerste ochtend melden zich negen Hilversummers bij de gemeentewerf aan de Naarderstraat. Daar krijgen zij, na betaling van tien gulden, een sleuteltje, waarmee zij de kettling kunnen losmaken die de zwengel van de twee pompen vergrendeld houdt.

Een week later blijkt dat de gemeente 'stiekem' dagelijks vijf liter ongefluorideerd water thuisbezorgd bij een viertal ingezetenen, die in het bezit zijn van een medische verklaring. Aan deze regeling is geen ruchtbaarheid gegeven; alleen de huisartsen zijn ervan op de hoogte gesteld. Als 'waterdrager' fungeert de conciërge van de GGD. Met de bestelwagen die ook gebruikt wordt voor het transport van laboratoriummateriaal naar de ziekenhuizen, vertrekt hij iedere morgen om negen uur vanaf het kantoor aan de Koninginneweg. Het aantal 'princiepelijk-bezwaarden' met een sleuteltje voor zelfbediening bij de pomp is inmiddels gestegen naar twintig.

Terwijl protestants-christelijke raadsleden nog morren over de handelswijze van het College, gaat het Anti-fluorcomité (AFC) onder aanvoering van secretaresse Rijnsburger-Gieskens vol in de aanval. Op 28 mei wordt in de Koepelzaal van De Karseboom een bijeenkomst gehouden, die

door maar liefst vierhonderd belangstellenden wordt bezocht. *We zijn hier niet bijeen om met opgestoken vuist de dood aan de gemeenteraad uit te spreken, steekt voorzitter Olaf de Landell van wal, maar om op de nadelige gevolgen van fluoride te wijzen.* Hij leest een door de Utrechtse mondarts De Vries op papier gezette rede voor. Daarna komt prof.dr. P. Sorgdrager uit Bilthoven, farmacoloog bij het Academisch Ziekenhuis Utrecht, met een reeks argumenten tegen fluoridering. Hij waarschuwt onder meer voor fatale doseringsfouten. De Bussumse arts H. van de Upwich wijst er op zijn beurt op dat tandbederf alleen door snoepen en verkeerd poetsen wordt veroorzaakt. Verder wordt een Engelstalige film vertoont, waarin het schadelijke effect van fluoride op de celdeling is te zien. Pamfletten met de slogan 'Stop fluoridering, eis zuiver drinkwater' worden verspreid.

Besloten wordt begin juni een protestbrief met – zo wordt gehoopt – 15.000 handtekeningen naar de gemeenteraad te sturen. Een jongerenwerkgroep gaat heel Hilversum 'uitkammen' op zoek naar medestanders; op dertig contactadressen komen intekenlijsten te liggen.

Een week na de bijeenkomst in De Karseboom zijn er vierduizend handtekeningen binnen. Tachtig procent van de bezochte 'stemgerechtigde' Hilversummers hebben volgens het comité een paraaf gezet. Er is contact gezocht met andere AFC's in den lande en met het overkoepelende Centrale Anti-Fluor-Comité Nederland. Gedacht wordt al aan een grote manifestatie in de Hilversumse Expohal.

Op twee plekken kunnen Hilversummers zelf ongefluorideerd water tappen. Buiten het hek van het WMN-pompstation aan de Larenseweg, en bij de hier gefotografeerde pomp aan de Rembrandtlaan, aan de achterzijde van de RKZ. Belangstellenden moeten wel eerst naar de gemeentewerf aan de Naarderstraat, waar zij tegen betaling van tien gulden een sleuteltje van de pomp krijgen. Het anti-fluorcomité heeft evenwel kritiek op beide tappunten.

Fluoridering van drinkwater

Burgemeester en Wethouders van Hilversum brengen ter algemene kennis, dat het waterleidingbedrijf Midden-Nederland, ter uitvoering van de besluiten welke de gemeenteraad op 9 april 1964 en 9 november 1967 heeft genomen, met ingang van 15 mei 1968 gefluorideerd drinkwater zal leveren aan afnemers, wier percelen behoren tot het distributienet Hilversum.

De mogelijkheid blijft bestaan ongefluorideerd drinkwater te betrekken. Daartoe is een aftapkraan aangebracht bij de toegang tot het terrein van het pompstation van genoemd bedrijf aan de Larenseweg en aan de achterzijde van de Rooms-Katholieke Ziekenverpleging in de Rembrandtlaan. Zij, die van deze mogelijkheid gebruik willen maken, kunnen daarvan opgave doen aan de gemeentewerf, Naarderstraat 14, alhier, waar een sleutel verkrijgbaar is. Voor de afneming van ongefluorideerd drinkwater is f 10,— per jaar verschuldigd, de eerste maal te betalen bij het in ontvangst nemen van de sleutel en vervolgens vóór 15 mei van elk jaar ten kantore van de kassier der gemeente (raadhuis, kamer 35) of door overmaking op postrekening 9 8 7 8 ten name van de gemeente.

Bij gebruik van gefluorideerd drinkwater voor consumptiedoelinden wordt het nuttigen van fluoride bevattende tabletten ontraden.

De panden in deze gemeente, welke zijn aangesloten op de drinkwaterleidingnetten van Bussum en Loosdrecht, zullen niet worden voorzien van drinkwater, waaraan fluoride is toegevoegd. De betrokken gebruikers zullen hieromtrent nog schriftelijk door ondergetekenden worden ingelicht.

Hilversum, 9 mei 1968.

Burgemeester en wethouders voornoemd,
VAN DE VLIET (i.b.)
K. H. J. DORREN, secretaris

Advertentie van 9 mei 1968 waarin de gemeente de introductie van fluor in het leidingwater op 15 mei '68 aankondigt. Voor f 10,— per jaar mogen de 'bezwaarden' een jaar lang ongefluorideerd water aan de pomp halen. Het gebruik van fluortabletten in combinatie met gefluorideerd drinkwater werd overigens ontraden... (coll. SAGV)

Platteel dreigt de volle publieke tribune te laten ontruimen, nadat enkele malen luidruchtig op de discussie is gereageerd. Uiteindelijk wordt opnieuw een VVD-motie om fluorideringsbesluit ongedaan te maken, met 22 tegen 14 stemmen verworpen.

De strijd tegen de fluor gaat evenwel door, niet alleen in Hilversum maar ook elders in het land. De landelijke Stichting Waakzaamheid Drinkwater bundelt de activiteiten. In het bestuur zitten onder meer professor Sorgdrager — die de kwestie (zon-

Op 25 juni zijn 600 van de 1300 intekenlijsten op het Hilversumse AFC-secretariaat terug, waarmee de teller op zeventuizend handtekening komt te staan. Ook financiële bijdragen stromen binnen. De gemeente doet een tegenzet en verspreidt begin september een circulaire, waarin de voordelen en de onschadelijkheid van fluoridering worden benadrukt. De Hilversumse PSP vindt de folder weinigzeggend en niet objectief; naar verluidt zijn Hilversumse huisartsen door b en w geïnstrueerd om de boot af te houden wat medische attesten betreft.

Op 2 oktober bieden de secretaresse en de voorzitter van het actiecomité een petitie met 11.272 handtekeningen aan de gemeente aan. Die worden in ontvangst genomen door het plaatsvervangend hoofd van de afdeling interne zaken.

In de drie bladzijden tellende petitie worden alle argumenten tegen fluoridering opgesomd. Fluoridering is *gedwongen massa-medicatie zonder precedent*, luidt een van de conclusies. En passant wordt gemopperd over de twee 'vrije' pompen. Die aan de Larenseweg staat in een modderbad, en die bij de RKZ levert geregeld *grijsachtig water waarop een vette substantie drijft*.

Op 10 oktober 1968 volgt een wijdlopg en rommelig debat in de Hilversumse gemeenteraad. Burgemeester

De fluoridering van het drinkwater komt 10 juni 1968 uitgebreid ter sprake tijdens de vergadering van *Zilver Tetra*, *vereniging van aquariumhouders in Hilversum*. Vanwege een voetbalwedstrijd op de televisie is de opkomst niet groot. De aanwezige 53 leden krijgen geruststellende berichten te horen. Proefbakjes met vissen en waterplanten hebben het al een dag of tien uitgehouden. Nog geen plant of vis heeft het moeten afleggen tegen de fluoride, meldt voorzitter Steenmeijer, die voorlopig echter nog een slag om de arm blijft houden.

Twee maanden later wijst een grondig onderzoek van *Zilver Tetra* uit dat er geen enkele reden is voor de opschudding en ongerustheid onder de aquariumhouders. Toch wordt geadviseerd het kweken van vissen in regenwater of ongefluorideerd leidingwater te doen.

der resultaat) aan de Raad van State heeft voorgelegd – en de Hilversumse tandarts J. van Ekeren.

In oktober 1970 stelt de GGD in een nota aan B en W dat – medisch gezien – het gebruik van fluor de beste methode is om cariës te voorkomen. Vanuit juridisch-ethisch oogpunt wordt geconstateerd dat de huidige, gecompliceerde samenleving niet mogelijk is zonder beperkingen in de vrijheid van het individu. Er blijken op dat moment 120 sleutels in omloop zijn voor de twee pompen en 21 Hilversummers krijgen op doktersattest een waterrantsoen thuisbezorgd.

In een drie kantjes tellende brief verzoekt het Hilversumse comité op 30 september 1968 burgemeester en gemeenteraad met zeer grote klem de fluoridering van ons leidingwater onverwijld te beëindigen. Behalve argumenten tegen de fluoridering bevat de brief enkele kritische opmerkingen over de ‘schone’ pompen bij het waterleidingbedrijf en de RKZ.

Bij de pomp aan de Larenseweg is de omgeving dermate in een modderbad herschapen na de laatste regenval, dat men er niet anders dan met laarzen of klompen aan bij kan komen, ondanks de twee betonnen platen, waarin reeds door u werd voorzien. Hoe moet dit van de winter met sneeuw en ijs? En voor de oudere mensen?

Het water dat door de pomp aan de Rembrandtlaan wordt geleverd, is vaak van een grijsachtige kleur en op het water constateerde men meerdere malen een vetachtige substantie. Zeer dienstig zou zijn indien U dit door een onpartijdig laboratorium zou willen doen onderzoeken, met het oog op de diepte vanwaar het water wordt opgepompt, en op bacteriologische- en andere kwaliteiten van het door deze pomp geleverde water.

Een ludieke actie in de vijver van het Hilversumse raadhuis.

Met de bestelwagen die ook wordt gebruikt voor het transport van laboratoriummateriaal naar de ziekenhuizen, vertrekt de conciërge van de GGD iedere morgen om negen uur vanaf het kantoor aan de Koninginneweg. Hij gaat op pad om Hilversummers, die in het bezit zijn van een medische verklaring, een bus met vijf liter ongefluorideerd water te brengen. Aan deze regeling werd in het begin geen ruchtbaarheid gegeven; alleen de huisartsen waren er van op de hoogte gesteld.

Knoop doorgehakt

Dan, zes jaar na het besluit en tweeënehalf jaar na de invoering, komt de fluoridering op 12 november 1970 – voor de zoveelste maal – aan de orde in de Hilversumse gemeenteraad. De voorgaande dag had oud-staatssecretaris prof.dr. P. Muntendam nog op een congres in Rotterdam betoogd dat fluoridering de kosten van de tandheelkundige zorg (250 miljoen gulden per jaar) met eenderde zou terugdringen. Boven een uitgebreid artikel aan de vooravond van de vergadering kopt *De Gooi- en Eemlander*: Fluoridering zal waarschijnlijk niet ongedaan gemaakt worden.

Dat pakt anders uit. Met 19 tegen 13 stemmen wordt een motie van de VVD aangenomen om de fluoridering stop te zetten. Dit omdat twee rapporten van de Gezondheidsraad de vermeende bijverschijnselen van fluoridering niet hebben ontzenuwd. Op het moment dat de knoop wordt doorgesneden, is het al ruim na middernacht, zodat het besluit eigenlijk op vrijdag de dertiende is genomen.

Vanaf 14 november 1970 wordt er geen fluoride meer toegevoegd aan het Hilversumse (en Baarnse en Eemnesser) drinkwater, rijdt de conciërge van de GGD niet meer langs zijn 'klantjes' en moeten fluorieliefhebbers weer naar de apotheek voor tabletten. De gemeente draaide overigens later nog op voor de kosten van de fluorideringsinstallatie van het WMN.

De glorieuze overwinning van het Hilversumse comité zal voorstanders van fluoridering hebben doen tandenknarsen. Een van hen is mevrouw K. van Maanen-Draaijer. Het oud-raadslid heeft dan ook gepeperde kritiek op het onbegrijpelijke besluit. *Het grote tekort aan tandartsen is niet op korte termijn op te lossen. Het tandbederf zal daardoor nog meer toenemen en de minst-draagkrachtigen worden hiervan de dupe. Wie een hoog inkomen heeft kan zich altijd wel van tandheelkundige hulp voorzien. Het gebrek aan tijd bij de tandartsen zal zich in de eerste plaats wreken op de financieel zwakkeren.*

In 1970 gebruikt nog dertig procent van de Nederlandse bevolking gefluorideerd drinkwater. De discussie gaat op landelijk niveau nog jaren door. Totdat de Tweede Kamer in 1976 de fluoridekraan definitief dicht draait. Men vindt dat de vrijheid van individuen, om water te gebruiken zonder toevoeging van fluoride wordt beperkt en een wettelijke grondslag om deze maatregel door te zetten ontbreekt.

Bronnen

SAGV, GA Hilversum, secretarie 1960-69, inv.nrs 196 en 200
 Dagblad *De Gooi- en Eemlander*, knipselarchief en leggers
 Alle foto's in dit artikel: coll. G&E/Stevens